

שְׁלִישׁ בַּבְּמִקְרָא

גליון חג

לְעוֹלָם יִשְׁלַשׁ אָדָם שְׁנוֹתָיו שְׁלִישׁ בְּמִקְרָא

גליון חג המצות תשע"ח

מגזין תנ"ך

ללימוד והעמקה בנושאים וסוגיות בכתבי הקודש

"וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת פֶּתֶם וְאֶת רַעַמְסֵס"

תוכן העניינים:

ב.....	יציאת מצרים בראי הנביאים
ב.....	ברית בין הבתרים
ב.....	קרבן פסח
ב.....	ערים תנ"כיות
ב.....	עניין החיפזון
ב.....	לְעִיּוֹנָא

מערכת 'שליש במקרא' שמחה להגיש בפניכם לכבוד החג, מוסף מיוחד, הדרן מעמיק ומרחיב סוגיות שונות בכתיבי הקודש, הקשורים בעקיפין או במישרים לחג הפסח בפתחו אנו עומדים.

בשבוע זה אין אנו מתקדמים בלימוד המקרא לפי סדר ההספק הרגיל, וכל מי שקבע סדר קבוע ללימוד ההספק השבועי, יוכל לענג את היו"ט בלימוד הסוגיות הקשורות לחג בהרחבה גדולה. במאמרים המובאים בגליון זה, יש מראי מקומות אשר אם יפתח הקורא את המקורות המובאים כאן, ויעמיק בהם, ע"פ הדרך והשביל שהתוו הרבנים הכותבים, יספיק החומר המובא כאן כתשתית לעשרות שעות לימוד תנ"ך בעיון ובבקיאות.

גליון זה, למרות שאינו כ"כ רב הכמות, אבל הינו רב האיכות, ומרבית המאמרים המובאים בו, אינם סיכום של נושא מסוים, אלא רק מטעמת מסוגיא רחבה יותר אשר דפים רבים לא יוכלו להקיפה.

כפי שאנו מנסים לעשות מיום היוסד מגזין חשוב זה, אף כאן אנו מראים ללומד היקר, כי המקרא הינו ספר מלא וגדוש בנושאים מרתקים, ומהוה תשתית לדיונים מהותיים בהם עסקו רבותינו הראשונים והאחרונים, וכל זאת רק ברובד ה'פשט' של המקרא, כאשר בגליונות אלו אין אנו עוסקים בדרך כלל בשלושת הרובדים האחרים – הרמז הדרש והסוד.

תודתנו מסורה לרבנים הכותבים שהקדישו מזמנם בימים עמוסים אלו, לזכות את הרבים, והביא בפניכם מפרי קולמוסם, ויהי רצון שיזכו הם ואנו להגדיל תורה ולהאדירה.

בברכת חג כשר ושמח, ושנזכה לאמץ את המסר העיקרי של ימים אלו כפי שהוא מופיע פעמים רבות מספור במקרא, כל פעם בלשון שונה: "אני ה' אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלוקים".
מערכת שליש במקרא.

יוצא לאור ע"י מערכת "שליש במקרא".

ליצירת קשר:

shlishe24@gmail.com

התמונות באדיבות "ויקיפדיה".

יציאת מצרים בראי הנביאים

בתורה יש פעמים רבות שמדובר על יציאת מצרים, ועל הלקחים והחובות שלנו כלפי ה' כתוצאה מיציאת מצרים.

בשורות הבאות נביא זוית חדשה, והיא ההסתכלות שנתנו לנו נביאי ישראל, על יציאת מצרים וכל הנלוו אליה. נביא כאן התייחסויות מספר הפזורים בספרי הנביאים אשר מאירים נקודות מענינות בסוגיא זו, ולעיתים נראה כי אף מצאנו בהם דברים שלא נרמזו כלל בחומש.

א.

נתחיל בדברי ירמיה הנביא בתכלית יציאת מצרים: "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה ונזבח: פי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם" (ז, כב-כג).

"אשר צויתי את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים מכור הברזל לאמר שמעו בקולי ועשיתם אותם ככל אשר אצוה אתכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים" (יא, ד).

בשתי מקומות אלו אומר ירמיהו, כי תכלית היציאה היתה, למען נשמע בקול ה', והוא יהיה לאלוקינו, ונאנחנו לעמו.

בפסוק נוסף אומר ירמיהו: "למען הקים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש ביום הזה" (שם ה).

כאן מייחס הנביא בפירוש את יציאת מצרים כחלק מהבאת ישראל לארץ כנען כאשר נשבע ה' לאבות.

וכן כתוב ביחזקאל: "ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות" (כ, ו).

ב.

נושא נוסף שמצאנו בנביאים, הוא בחינה מסוימת של בחירת ה' בעמו בתוך מצרים.

הדברים מפורשים שלושה פעמים בספר הושע.

"פי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני" (יא, א).

"ואנכי יי אלהיך מארץ מצרים עד אושיבך באהלים כימי מועד" (יב, י).

"ואנכי יי אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי" (יג, ד).

ג.

לסיום נביא את דברי הנביא יחזקאל, שמתאר את ישראל במצרים כחוטאים, וכותב שלמרות שלא אבו לעזוב את הע"ז, גאלם ה' למען שמו.

"ואמרתי אליהם פה אמר אדני יי ביום בחרתי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואנדע להם בארץ מצרים ואשא ידי להם לאמר אני יי אלהיכם: ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות: ואמר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו אני יי אלהיכם: וימרו בי ולא אבו לשמע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואמר לשפף חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים: ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים: ואוציאם מארץ מצרים ואבאם אל המדבר" (כ, ה-י).

וכן מצאנו בתהילים על חטא שחטאו ישראל בים סוף.

"אבותינו במצרים לא השפילו נפלאותיך לא זכרו את רב חסדך וימרו על ים בים סוף: וישיעם למען שמו להודיע את גבורתו" (קו, ז).

ברית בין הבתרים

עיונים

פתיחה

נראה כי יש כאן שתי נושאים שונים. הנושא הראשון הוא ירידת ישראל - זרע אברהם למצרים והשתעבדותם שם, כאשר סיום פרק זה הינו ביציאתם ממצרים ברכוש גדול. ואילו הנושא שני הוא כי רק לאחר מיתת אברהם וחלוף ד' דורות, יבואו זרעו לרשת את הארץ, ועל כך נכתב הנימוק "כי לא שלם עון האמרי".

נעמוד כאן על מספר נקודות בפרשה זו, ונביא את שיטות הפרשנים בענינים הנידונים. מאמר זה מטרתו להגיש את הנושאים ללומד על קצה המזלג, ואינו מקיף כלל את כלל זוויות השונות בכל נקודה ונקודה.

א.

אולם המכות שקיבלו המצרים היו על כך שכאשר ציוה ה' את פרעה ביד משה לשלח את ישראל אף אז לא שילח את ישראל, ולא זו בלבד אלא אף ביזה בדבריו את כבוד השי"ת, ואמר: "לא ידעתי את ה'". על סירוב לקיים את דברי ה' מגיע עונש ללא ספק.

הראב"ד מוסיף טעם נוסף: 'כי הבורא אמר: "וענו אותם", והם עבדו בהם בפרך, והמיתו מהם, וטבעו מהם. כענין שנאמר: "אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה", לפיכך נתחייבו'.

הרמב"ן בפירושו לתורה, כתב אף הוא: 'אשפוט את הגוי אשר יעבודו - על אשר יעשו להם, ולא יפטרו בעבור שעשו גזרותי', טעם הדבר לדבריו הוא: 'שהוסיפו להרע, כי השליכו בניהם ליאור, וימררו את חייהם, וחשבו למחות את שמם'.

הרמב"ן מוסיף ומביא עוד מקומות רבים במקרא אשר ה' ניבא כי אומה פלונית תצר לישראל, ואעפ"כ נפרע מאותה אומה, ומסביר ע"פ דרכו כי אותם האומות הצרו לישראל יותר ממה שציוה ה'.

הרמב"ן מסיק כי אין הדבר תלוי רק במידת ההצרה לישראל, אלא אף בכונת האומה המצרה. לדבריו, אם המצריים - לדוגמא - היו מתכוונים לעשות את רצון ה', וכן לא היו מוסיפים על העבדות שגזר ה',

בפרשת לך לך (בראשית פרק טו), מתואר מעמד ברית בין הבתרים, אז כרת ה' ברית עם אברהם, לתת לו את ארץ כנען - מנהר מצרים ועד נהר פרת.

תוך כדי הדברים אמר לו ה': "יָדַע תְּדַע כִּי גַר יִהְיֶה יִרְעָךָ בְּאֶרֶץ לֹא לְהֶם, וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דֵּן אֲנִי, וְאַחֲרַי כֵּן יַצְאוּ בְּרַכְשׁ גָּדוֹל".

לאחר מכן אמר לו ה': "וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשִׁיבָה טוֹבָה: וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבָה הִנֵּה כִּי לֹא שָׁלֵם עוֹן הָאֲמִרִי עַד הַנֶּה".

הנושא הראשון שיש לדון בו, הוא מה שהבטיח ה' לאברהם כי: "אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דֵּן אֲנִי". לכאורה היה נראה כי אומה ששיעבדה את ישראל כפי שציוה ה', איננה צפויה לעונש על כך, אלא אולי מגיע לה תגמול על עשותה רצון ה'.

שאלה זו נוגעת לא רק למצרים באופן ספציפי, אלא לכלל המקומות במקרא, בהם מצאנו שאומות שונות שיעבדו את ישראל והרגו בהם כפי שניבאו הנביאים. האם אותם אומות ראויות לעונש על מעשיהם, או שמא אדרבה ראויות הם לשבח על עשותם את רצון ה'.

הרמב"ם בהלכת תשובה (פרק ו, ה) דן בשאלה אחרת, ותוך כדי דבריו כותב: 'יְכַן הַמְצָרִיִּים כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵאוֹתֵן הַמְצָרִיִּים וְהַמְרַעִים לְיִשְׂרָאֵל אֵלּוּ לֹא רָצָה לְהִרְעֵ לְהֶם הַרְשׁוֹת בְּיָדוֹ. שְׁלֹא גָזַר עַל אִישׁ יָדוּעַ אֶלָּא הוֹדִיעוּ שְׁסוּף יִרְעוּ עֲתִיד לְהִשְׁתַּעֲבֹד בְּאֶרֶץ לֹא לְהֶם'.

ע"פ דבריו מתיישב היטב כי המצרים לא התבקשו להרע לישראל, והיו יכולים להשאיר את ה'עבודה' לאחרים, כיון שבחרו לעשות את העבודה, צריכים הם לשאת אף בתוצאות העבודה.

הראב"ד על המקום משיג על דברי הרמב"ם, וכותב כי אכן על עשיית רצון ה' אין מקום לעונש,

כך כתב גם המלבי"ם, וביאר כי המילה שופט, פירושו לגזור את הדין לחיוב או לפטור, וכן לקבוע את חומרת העונש. לעומת זאת לדון פירושו לשקול את הצדדים השונים ולראות האם יש מקום לעונש או לא. במושגי המשפט המודרני, הרי שהמילה דן מקבילה לדיון בבית המשפט, לעומת המילה משפט אשר מקבילה למה שאנו קוראים מתן גזר דין.

לסיום נאמר, כי ודאי אין בכוחנו להכריע בין ענקי הפרשנים, אולם נראה כי יש להביא מהמקרא עצמו ראייה לנידון זה. בספר נחמיה כתוב (ט, ט-יא) : "וַתֵּרָא אֶת עֲנֵי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שְׂמֵעֶתָ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתָם וּמִפְתֵּי־בְּפִרְעָה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אֲרָצוֹ כִּי יִדְעָתָּ כִּי הָיִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לָהֶם שֵׁם כְּהִיּוֹם הַזֶּה: וְהֵימָּן בְּקִעְתָּ לְפָנֵיהֶם וַיַּעֲבְרוּ בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה וְאֶת רוּדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בַּמַּצּוֹלוֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עֲזִיִּים".

המשמעות הפשוטה של פסוקים אלו היא, כי העונשים שבאו על המצרים, וכן מה שטבעו בים סוף, היה משום שהצרו לישראל יותר מדאי, וכלשון הפסוק "כִּי יִדְעָתָּ כִּי הָיִידוּ עֲלֵיהֶם".

ב. שסוף התקופה שהוצרכו ישראל להשתעבד במצרים יצא בדיוק בזמן בו שלמה עון האמורי, אולם דבר זה דחוק מאד מכמה טעמים.

ג. האור החיים מבאר כי אמנם הארבעה דורות נחנים בישראל - כמ"ש רש"י - אבל מאידך הוא אומר כי אין מתחילים למנות מעקב שירד למצרים, אלא מהדור שהחל בו השעבוד, כדי שיהיו ארבעה דורות, מסביר האור החיים כי אע"פ שכלב נכנס לארץ, אבל כיון שדורו של כלב היו מתי מדבר, לכן מונים עד הדור שאחר שכלב שהם בניו, ונמצאו ארבעה דורות.

אכן לא היו נענשים על מעשיהם, אלא היו מקבלים שכר על כך. אולם כיון שכונת המצרים היתה להשמיד את ישראל, אף אם בסופו של דבר לא היה עולה בידם להוסיף על גזירת הבורא, כיון שלא נתכוננו לעשות רצונו, אין מגיע להם שכר על מעשיהם, ויענשו על מחשבתם הרעה.

בפירוש 'אור החיים' הוסיף על כך, וכתב כי אנו רואים בעינינו שהגויים מצרים לישראל כדי להעבירם על דתם. אם היו הגויים מתכוונים לקיים מה שציוה ה', ולהעניש את ישראל על עזבם את ה' - אומר האור החיים - ודאי לא היו מנצלים את כוחם לנסות להעביר את ישראל לגמרי ממצות ה'.

המלבי"ם כותב כי מה שהפכו המצרים את ישראל לעבדים, לא היה בכך שום פסול, כיון ש'מחוקי הארצות לתת מס למלך הארץ'. על עניין העבדות שייך רק לבדוק האם השתעבדו בישראל יותר מהמקובל, וע"כ יצטרכו לשלם להם תשלום מלא כמ"ש: "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". זאת לעומת העינויים שעינו המצרים את ישראל, שעליהם ודאי צריכים הם להיענש.

הרמב"ן מוסיף כי ביאור הכתוב: "דן אנוכי", אינו בהכרח שה' ירע מהם, אלא שידון האם עשו את אשר רצה ה', או שהוסיפו מדעתם להצר לישראל.

נושא שני שיש לדון בו בפרשה זו, הינו בשאלה היאך משתלבים הצורך להמתין עד דור רביעי כדי שתשלם עון האמורי, יחד עם הצורך של ישראל לעבוד במצרים. ניתן לומר אמנם כי הקב"ה סיבב

נושא נוסף שיש לדון בו הוא מש"כ: "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה". רש"י כתב: 'לאחר שיגלו למצרים, יהיו שם שלשה דורות, והרביעי ישובו לארץ הזאת... יעקב ירד למצרים, צא וחשוב דורותיו - יהודה, פרץ, חצרון, וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה.

רמב"ן לעומת זאת, מעמיד כי כונת הפסוק היא, שישראל ישובו לארצם ויורישו את הדור הרביעי של האמורי. הרמב"ן מסביר כי זהו על פי ההנהגה של ה', שפוקד עון אבות על שלשים ועל רבעים.

קרבן פסח

יציאה מעבודה זרה וכניסה בברית ה'

הרב פתחיה ברזילי

ויקרא משה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפַּחְתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפֶּסַח:

שבאה עליהם הייתה מחמת שלא שמרו את מצוות ה' הכתובות בספר התורה, [עיי"ש מלכים ב' פרק כג' באורך הדברים], אסף הוא את כל העם, וכרת להם ברית עם הקב"ה לשמור את התורה. וסדר העמדת הברית הינו ג"כ בצורה הנ"ל - של הטהרות הארץ מע"ז, ואח"כ הקרבת קרבן פסח, וכפי שהנביא מתאר באריכות כיצד יאשיהו המלך טהר את כל הארץ מע"ז.

קודם לכל הסיר הוא את הע"ז מירושלים, ככתוב:

"וַיֵּצֵאוּ הַמֶּלֶךְ אֶת חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת פְּהֲגֵי הַמִּשְׁנָה וְאֶת שְׁמַרְיָהוּ הַסֹּפֵר לְהוֹצִיא מִהֵיכַל ה' אֶת כָּל הַכֹּהֲנִים הַעֲשׂוּיִים לַבַּעַל וְלְאֲשֵׁרָה וְלִכָּל צָבָא הַשָּׁמַיִם וַיִּשְׂרְפוּם מִחוּץ לִירוּשָׁלַם בְּשַׂדְמוֹת קִדְרוֹן וְנָשָׂא אֶת עֶפְרָם בֵּית אֵל: וְהִשְׁבִּית אֶת הַכְּמָרִים אֲשֶׁר נָתַנוּ מַלְכֵי יְהוּדָה וַיִּקְטֹר בְּבָמֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה וּמִסְבֵּי יְרוּשָׁלַם וְאֶת הַמִּקְטָרִים לַבַּעַל לְשִׁמְשׁ וְלִיָּרֵחַ לְמַזְלוֹת וְלִכָּל צָבָא הַשָּׁמַיִם: וַיֵּצֵא אֶת הָאֲשֵׁרָה מִבֵּית ה' מִחוּץ לִירוּשָׁלַם אֶל נַחַל קִדְרוֹן וַיִּשְׂרֹף אֹתָהּ בְּנַחַל קִדְרוֹן וַיִּדְק לְעֶפֶר וַיִּשְׂלֹף אֶת עֶפְרָה עַל קִבְרֵי בְנֵי הָעָם: וַיִּתֵּן אֶת בְּתֵי הַקְּדוֹשִׁים אֲשֶׁר בְּבֵית ה' אֲשֶׁר הִנָּשִׂים אַרְגוֹת שֵׁם בְּתֵים לְאֲשֵׁרָה."

ואחר זאת טיהר את סביבות ירושלים:

"וַיֵּבֵא אֶת כָּל הַכֹּהֲנִים מְעָרֵי יְהוּדָה וַיִּטְמֵא אֶת הַבָּמֹת אֲשֶׁר קִטְרוּ שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים מִגֹּבַע עַד בְּאֵר שָׁבַע וְנִתְּן אֶת בָּמֹת הַשְּׁעָרִים אֲשֶׁר פָּתַח שַׁעַר יְהוֹשֻׁעַ שֹׁר הָעִיר אֲשֶׁר עַל שַׁמְאוּל אִישׁ בְּשַׁעַר הָעִיר: אַךְ לֹא יָעֲלוּ בְּהֵגְי הַבָּמֹת אֶל מִזְבֵּחַ ה' בִּירוּשָׁלַם כִּי אִם אָכְלוּ מִצוֹת בְּתוֹךְ אֲחֵיהֶם: וַיִּטְמֵא אֶת הַתַּפֹּת אֲשֶׁר בְּגֵי בְּנֵי הַנֶּזֶם לְבִלְתִּי לְהַעֲבִיר אִישׁ אֶת בְּנוֹ וְאֶת בְּתוֹ בָּאֵשׁ לְמַלְךְ: וַיִּשְׁבֹּת אֶת הַסּוֹסִים אֲשֶׁר נָתַנוּ מַלְכֵי יְהוּדָה לְשִׁמְשׁ מִבַּיִת ה' אֶל לְשִׁפְתַי נִתַּן

דרשו חז"ל במכילתא, "משכו" -מעבודה זרה, והדבקו במצווה. [ו-לכאור' המכוון כאן הוא מצוות קרבן פסח].

מבואר, כי ע"מ שעם ישראל יוכל להקריב קרבן פסח, נצרך הוא קודם לכן להטהר מן העבודה זרה. וביותר, כיוון שסדר יציאת מצרים הינו הכנסת עמ"י בבריתו של הקב"ה [הברית הראשונה בה הקב"ה כורת ברית עם העם ולא עם יחידים] כמ"ש ביחזקאל וְאָעֲבֹר עָלֶיךָ וְאָרְאָךָ וְהִנֵּה עִתָּךְ עַת הַדִּים וְאָפְרֹשׁ כְּנָפֵי עָלֶיךָ וְאָכַסָּה עָרוֹתֶיךָ וְאָשְׁבַע לְךָ וְאָבֹא בְּבְרִית אִתְּךָ נְאֻם ה' אֱלֹהִים וְתִהְיֶי לִי, לכן הצורה היא התנתקות מעבודה זרה, ואחר כך הכנסת עמ"י בברית ה' ע"י קרבן פסח.

אכן, המתכוונן במקרא מוצא הוא עוד ב' מקומות [ואולי יותר] בהם רואים אנו כי סדר הקרבת קרבן פסח הינו קשור בהיטהרות מעבודה זרה. והכנסת העם בברית עם הקב"ה.

הא' בספר מלכים, שם מתואר כי יאשיהו המלך, אחר שקרא את ספר התורה, וראה כי כל הרעה

וַיָּבֹאוּ הַכֹּהֲנִים לִפְנֵימָה בֵּית ה' לְטַהֵר וַיּוֹצִיאוּ אֶת
כָּל הַטְּמֵאָה אֲשֶׁר מִצְאוּ בְּהִיכַל ה':

ואח"כ טיהרו את כל ירושלים ככתוב:

וַיִּקְמוּ וַיִּסִּירוּ אֶת הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם וְאֶת כָּל
הַמִּקְטָרוֹת הַסִּירוּ וַיִּשְׁלִיכוּ לַנַּחַל קְדְרוֹן:

ואחר זאת נאספו להקריב את קרבן פסח:

וַיֹּאסְפוּ יְרוּשָׁלַם עִם רַב לַעֲשׂוֹת אֶת חַג הַמִּצּוֹת
בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי קֵהֵל לְרַב מְאֹד: וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח
בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם נִקְלְמוּ
וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבִיאוּ עֹלוֹת בֵּית ה':

ואחר זאת יצאו לטהר את כל ארץ ישראל מן
העבודה זרה:

וּכְכֹלֹת כָּל זֹאת יֵצְאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָאִים לְעָרֵי
יְהוּדָה וַיִּשְׁבְּרוּ הַמִּצְבּוֹת וַיִּגְדְּעוּ הָאֲשֵׁרִים וַיִּנְתְּצוּ אֶת
הַבָּמֹת וְאֶת הַמִּזְבְּחֹת מִכָּל יְהוּדָה וּבְנֵימָן וּבְאֶפְרַיִם
וּמְנַשֶּׁה עַד לְכֹלָה וַיִּשׁוּבוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ
לְאַחֲזָתוֹ לְעָרֵיהֶם:

[ואינו רחוק לומר שזהו מה שנרמז בספר מלכים
(ב' י"ח) כי עמ"י עזבו את הקב"ה והפרו את בריתו
והלכו לעבוד אלוהים אחרים, ואח"כ הגיע חזקיהו
והסיר את המזבחות וביער את העבודה זרה,
ובדייקא הוא כי רבשקה הוכיח את חזקיהו ע"כ
שנשען הוא על משענת הקנה הרצוץ - על מצרים
ועל פרעה, כעין הסרת לב עמ"י במצרים מן
ההשענות על פרעה ומצרים, ובטחון רק בה' אלוקי
ישראל.

ולפי"ז יתכן כי כל מה שנכתב בעניין הסרת הע"ז
היה קודם חג המצות וכהכנה לו [נאמנם, בדברי
הימים נראה שאין זה באותה תקופה, אך כמדומה
שמדברי חז"ל כן נראה כך ודו"ק.], ואז שחטו
הקרבן ונכנסו בברית עם הקב"ה, ובליל פסח
הקב"ה הכה את כל חיל סנחריב כמו שאומרים
חז"ל (שהש"ר א י"ב) ובזה הראה כי "מי כה"
אלוקינו" ועשה שפטים בכל המרעים למי שנכנס
בבריתו].

מִלֶּךְ הַסָּרִיס אֲשֶׁר בַּפְּרָוִיִּם וְאֶת מִרְכָּבוֹת הַשָּׁמֶשׁ
שָׂרָף בְּאֵשׁ: וְאֶת הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר עַל הַגַּג עָלִית אָחֻז
אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה
מְנַשֶּׁה בְּשֵׁתֵי חֲצֵרוֹת בֵּית ה' נִתְּץ הַמֶּלֶךְ וַיִּרְץ מִשָּׁם
וְהַשְׁלִיךְ אֶת עַפְרָם אֶל נַחַל קְדְרוֹן: וְאֶת הַבָּמֹת
אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר מִיַּמִּין לְהַר הַמִּשְׁחִית
אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לַעֲשֵׂתָתָה שִׁקְץ
צִידָנִים וְלִקְמוֹשׁ שִׁקְץ מוֹאָב וְלִמְלָכָם תוֹעֵבֹת בְּנֵי
עַמּוֹן טְמֵא הַמֶּלֶךְ".

ואחר זאת טיהר את כל הארץ:

"וַשְׁבַּר אֶת הַמִּצְבּוֹת וַיִּכְרֹת אֶת הָאֲשֵׁרִים וַיִּמְלֵא אֶת
מְקוֹמָם עֲצָמוֹת אָדָם: וְגַם אֶת הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּבֵית
אֵל הַבְּמָה אֲשֶׁר עָשָׂה יִרְבֵּעַם בֶּן נֶבֶט אֲשֶׁר הִחְטִיא
אֶת יִשְׂרָאֵל גַּם אֶת הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא וְאֶת הַבְּמָה נִתְּץ
וַיִּשְׂרֹף אֶת הַבְּמָה הַדָּק לְעֶפֶר וְשָׂרָף אֲשֶׁרָה: וְגַם אֶת
כָּל בְּתֵי הַבָּמֹת אֲשֶׁר בְּעָרֵי שְׁמֶרוֹן אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס הַסִּיר יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּעַשׂ לָהֶם כְּכֹל
הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית אֵל: וַיִּזְבַּח אֶת כָּל כַּהֲנָי
הַבָּמֹת אֲשֶׁר שָׁם עַל הַמִּזְבְּחוֹת וַיִּשְׂרֹף אֶת עֲצָמוֹת
אָדָם עֲלֵיהֶם וַיָּשֶׁב יְרוּשָׁלַם".

ורק אחר כל סדר ההיטהרות מעבודה זרה אמר
לעם להקריב את קרבן הפסח, שבזה משלימים הם
את כניסתם בברית ה':

וַיִּצְוּ הַמֶּלֶךְ אֶת כָּל הָעָם לֵאמֹר עֲשׂוּ פֶסַח לַה'
אֱלֹהֵיכֶם כַּכְּתוּב עַל סֵפֶר הַבְּרִית הַזֶּה: כִּי לֹא נַעֲשֶׂה
כַּפֶּסַח הַזֶּה מִיָּמֵי הַשְּׁפֹטִים אֲשֶׁר שִׁפְטוּ אֶת יִשְׂרָאֵל
וְכָל יָמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה: כִּי אִם בְּשִׁמְנֵה
עָשְׂרָה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ נַעֲשֶׂה הַפֶּסַח הַזֶּה לַה'
בִּירוּשָׁלַם:

הפעם השניה [הראשונה] בה אירע כסדר הזה,
מתואר בספר דברי הימים (דה"י ב' כ"ט) בתקופת
מלכות חזקיהו המלך, כי חזקיהו חפץ לכרות שוב
פעם ברית לעם עם השי"ת כמ"ש:

עָתָה עִם לִבִּי לִכְרוֹת בְּרִית לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּשֶׁב
מִמְּנוּ חֶרֶן אָפוּ:

וכיצד הוא סדר כריתת הברית?, כדרך שעשה
יאשיהו [נכדו], קודם כל טיהור בית המקדש
והסרת כל העבודה זרה:

"על פלגי מים".

אמר רבי תנחום בר חנילאי: לעולם ישלש אדם שנותיו - שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד. מי ידע איניש כמה חיי? כי קאמרינן
ביומא. ('עבודה זרה' יט)

רש"י: ביומי - ב' ימים מקרא, וב' ימים משנה וכו', וכן כל שבע ושבע.

'תוספות': ליומי - בכל יום.

ערים תנ"כיות

ארץ מצרים

פרק יא: ויהי בהיות דוד את אדום בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים ויך כל זכר באדום... ויברח אדר הוא ואנשים אדמיים מעבדי אביו אתו לבוא מצרים והדד נער קטן: ויקמו ממדין ויבאו פארן ויקחו אנשים עמם מפארן ויבאו מצרים אל פרעה מלך מצרים ויתן לו בית ולחם אמר לו וארץ נתן לו: וימצא הדד חן בעיני פרעה מאד ויתן לו אשה את אחות אשתו אחות תחפניס הגבירה: ותלד לו אחות תחפניס את גנבת בנו ותגמלהו תחפניס בתוך בית פרעה ויהי גנבת בית פרעה בתוך בני פרעה: והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבתיו וכי מת יואב שר הצבא ויאמר הדד אל פרעה שלחני ואלף אל ארצי: ויאמר לו פרעה כי מה אתה חסר עמי והנדך מבקש ללכת אל ארצך ויאמר לא כי שלח תשלחני.

אף ירבעם אשר מרד בשלמה, ומאוחר יותר הפך למלך על ישראל, ברח לארץ מצרים, כדי להימלט משלמה.

"ויבקש שלמה להמית את ירבעם ויקם ירבעם ויברח מצרים אל שישק מלך מצרים ויהי במצרים עד מות שלמה" (שם פסוק מ).

מאוחר יותר בתקופת המלכים, אנו מוצאים את מצרים ככוח משמעותי באזור ארץ ישראל. ונביא כאן מספר דוגמאות:

מלכים ב- (ז, ו): "ואדני השמיע את מחנה ארם קול רכב קול סוס קול חיל גדול ויאמרו איש אל אחיו הנה שכר עלינו מלך ישראל את מלכי החתים ואת מלכי מצרים לבוא עלינו".

שם פרק יז: "בשנת שתים עשרה לאחז מלך יהודה מלך הושע בן אלה בשמרון על ישראל תשע שנים... עליו עלה שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד וישב לו מנחה. וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית פלא".

עיקר חג הפסח, נסוב סביב יציאת ישראל ממצרים. בשורות הבאות נסקור את הופעתה של מצרים במקרא לאורך שנות ההיסטוריה.

לידת מצרים מוזכרת בבראשית (י, ו): "וכני חם פוש ומצרים ופוט וקנען".

כבר בימי אבינו אברהם, אנו מוצאים את ממלכת מצרים, ואף קוראים אנו בתורה על ההיתקלות הראשונה של אבי האומה העברית עם מלך מצרים. היתה זו פגישה של ראש אומה המשעבדת עם ראש האומה העומדת להשתעבד.

פרק יב (י-כ): "ויהי רעב בארץ ויירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ: ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשה פת מראה את: והנה כי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו: אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחייתך נפשי בגללך: ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד: ויראו אתה שרי פרעה ויהלו אתה אל פרעה ותקח האשה בית פרעה: ולאברם היטיב בעבורה ויהי לו צאן ופקד וחמרים ועבדים ושפחת ואתנת וגמלים: וינגע יי את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו על דבר שרי אשת אברם: ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך הוא: למה אמרת אחתי הוא ואתה אתה לי לאשה ועתה הנה אשתך קח ולך: ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אתו ואת אשתו ואת כל אשר לו".

הפעם הבאה, היא כמובן מכירת יוסף ע"י אחיו והתגלגלותו למצרים, ובעקבות זאת ירידת ישראל למצרים, וסיפור שיעבוד ישראל י' המכות ויציאת מצרים. על פרשה זו לא נעמוד כאן.

ניתן היה לחשוב שמצרים תיעלם מהמפב, ועכ"פ ככוח משמעותי, לאחר עשרת המכות ויציאת מצרים, אולם מהתבוננות בנביאים ניכר כי מצרים התאושה תוך זמן קצר, והפכה למעצמה איזורית בעלת כח משמעותי בדומה לבבל אשור ועוד.

לאחר יציאת מצרים אנו שבים ומוציאים את מצרים על המפה בימות דוד, וכך כתוב במלכים-א:

וכן בפרק כג (כט-לה): " בְּיָמָיו עָלָה פְּרֹעָה נֹכַח מֶלֶךְ מִצְרַיִם עַל מֶלֶךְ אֲשׁוּר עַל נְהַר פְּרַת וַיִּלְךָ הַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ לְקִרְאָתוֹ וַיְמַיתְהוּ בַּמַּגֵּדוֹ כִּרְאָתוֹ אֹתוֹ: וַיִּרְכַּבְהוּ עֲבָדָיו מִתּוֹ מִמַּגֵּדוֹ וַיִּבְאֵהוּ יְרוּשָׁלַם וַיִּקְבְּרֵהוּ בְּקִבְרָתוֹ וַיִּקַּח עִם הָאָרֶץ אֶת יְהוֹאָחָז בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ וַיִּמְשְׁחוּ אֹתוֹ וַיִּמְלִיכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו: בֶּן עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה יְהוֹאָחָז בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים מָלַךְ בִּירוּשָׁלַם וְשֵׁם אִמּוֹ תַּמּוּטַל בַּת יִרְמְיָהוּ מַלְכָּנָה: וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינָיו יְיָ כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אֲבֹתָיו: וַיֹּאסְרֵהוּ פְּרֹעָה נֹכַח בְּרַבְלָה בְּאָרֶץ חֶמֶת מִמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלַם וַיִּתֵּן עֲנֹשׁ עַל הָאָרֶץ מֵאָה כֹּפֶר כֶּסֶף וְכֶפֶר זָהָב: וַיִּמְלַךְ פְּרֹעָה נֹכַח אֶת אֱלִיָּקִים בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו וַיִּסַּב אֶת שְׁמוֹ יְהוֹיָקִים וְאֶת יְהוֹאָחָז לְקַח וַיִּבְאֵהוּ מִצְרַיִם וַיִּמַּת שָׁם: וְהַכֶּסֶף וְהַזָּהָב נָתַן יְהוֹיָקִים לְפְרֹעָה אֶף הָעָרִיף אֶת הָאָרֶץ לְתַת אֶת הַכֶּסֶף עַל פִּי פְּרֹעָה אִישׁ כְּעָרְכוֹ נָגַשׁ אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב אֶת עַם הָאָרֶץ לְתַת לְפְרֹעָה נֹכַח."

בפרשה זו אנו רואים כי היהודים בארץ חשבו שמצרים תהיה מפלט בטוח מפניי בכל.

בספר ירמיהו (פרקים מא-מג) מובא הסיפור ביתר פירוט, ושם מבואר כי ה' אמר להם ביד ירמיה שלא ירדו למצרים, ואחר שירדו למצרים שלא כדבר ה' ניבא ירמיה על חורבן מצרים, וכך כתוב שם:

וַיְהִי דְבַר יְיָ אֶל יִרְמְיָהוּ בְּתַחֲפֹנְחָס לֵאמֹר: קַח בָּרֶדֶךְ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וּטְמַנְתָּם בְּמִלְטָה בְּמַלְכָּן אֲשֶׁר בִּפְתַח בַּיִת פְּרֹעָה בְּתַחֲפֹנְחָס לְעֵינֵי אַנְשֵׁי יְהוּדִים: וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם פֹּה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי שֹׁלַח וְלִקְחֹתִי אֶת נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עֲבָדֵי וְשַׁמְתִּי כֶּסֶף מִמֶּעַל לְאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר טְמַנְתִּי וְנָטַח אֶת שַׁפְרִירוֹ עֲלֵיהֶם: וְכֹא וְהִכָּה אֶת אָרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר לַמְּוֹת לַמְּוֹת וְאֲשֶׁר לַשְּׂבִי וְאֲשֶׁר לַחֲרֹב לַחֲרֹב: וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּבֵתִי אֱלֹהֵי מִצְרַיִם וּשְׂרָפָם וְשָׂכַם וְעָטָה אֶת אָרֶץ מִצְרַיִם פֶּאֶשֶׁר יַעֲטָה הָרֶעָה אֶת בְּגָדוֹ וַיִּצָּא מִשָּׁם בְּשָׁלוֹם: וְשִׁבַּר אֶת מִצְבֹּת בַּיִת שְׁמֹשׁ אֲשֶׁר בְּאָרֶץ מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵי אֱלֹהֵי מִצְרַיִם יִשְׂרָף בְּאֵשׁ."

בנוסף לכך ניתן ללמוד כי מצרים היתה בעלת כח באותה תקופה, מנבואות החורבן שנכתבו בספרי ירמיהו יחזקאל וישעיהו.

בפרשה זו אנו רואים כי פרעה היה מעורב אפילו בהמלכת מלך ליהודה. וניכר כי היתה למצרים כח רב באזור. אמנם לאחר מכן אנו רואים כי מלך בבל כבש את כל סובב מצרים ובכך מנע מפרעה להמשיך להשפיע מחץ לתחומי ארצו. וכך כתוב (שם כד, ז): "וְלֹא הִסִּיף עוֹד מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְצִאת מֵאֶרֶצוֹ כִּי לְקַח מֶלֶךְ בָּבֶל מִנְחַל מִצְרַיִם עַד נְהַר פְּרַת כֹּל אֲשֶׁר הִיְתָה לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם."

אף בספר ירמיהו אנו מוצאים את מצרים ככוח משמעותי באזור:

פרק לז (ז): "פֹּה אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל פֹּה תֹאמְרוּ אֶל מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשְׁלַח אֶתְכֶם אֵלַי לְדַרְשֵׁנִי הִנֵּה חֵיל פְּרֹעָה הֵי צֵא לְכֶם לְעֹזְרָה שֶׁב לְאֶרְצוֹ מִצְרַיִם."

בפרשה זו אנו רואים כי מצרים היתה חזרה כ"כ עד שהכשדים יראו מפניהם.

בדומה לכך, לאחר שהרג ישמעל בן נתנאל את גדליה בן אחיקם – שהיה נציב על יהודה מטעם מלך בבל, כתוב במלכים-ב (כה, כה-כו): "וַיְהִי בַחֲדָשׁ הַשְּׂבִיעִי בֵּא יִשְׁמַעְעָל בֶּן נַתַּנְיָה בֶּן אֱלִישַׁמַּע מִנֶּרַע הַמְּלוּכָה וַעֲשָׂרָה אַנְשֵׁים אִתּוֹ וַיִּכּוּ אֶת גְּדַלְיָהוּ וַיִּמַּת וְאֶת הַיְהוּדִים וְאֶת הַכַּהֲנָנִים אֲשֶׁר הָיוּ אִתּוֹ בַּמִּצְפָּה: וַיִּקְמוּ כָל הָעָם מִקָּטָן וְעַד גְּדוֹל וְשָׂרֵי הַחֲיָלִים וַיִּבְאֹוּ מִצְרַיִם כִּי יָרְאוּ מִפְּנֵי כְשָׁדִים." אף

עניין החיפזון

הרב א. הלוי

הנה מצאנו שהתורה מדגישה פעמים רבות את עניין החפזון של יציאת מצרים. הרבה דינים באכילת קרבן הפסח במצרים¹ יסודם בעניין זה, כפי שמפורש: "וְכַכֵּה תֹאכְלוּ אֹתוֹ - מִתְּנִיכֶם חֲגוּרִים, נְעֻלֵיכֶם בְּרֹגְלֵיכֶם, וּמִקְלָכֶם בְּיָדְכֶם, וְאַכְלֹתֶם אֹתוֹ בְּחִפְזוֹן פֶּסַח הוּא לֵה'".² ובאמת רואים אנו בסדר היציאה כי כך היא הייתה: "וּתְחַזֵּק מִצְרַיִם עַל הָעַם לְמַהֵר לְשַׁלְּחֵם מִן הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כְּלָנוּ מֵתִים: וַיֵּשֶׂא הָעַם אֶת בְּצֻקוֹ טָרֶם יִחַמֵּץ מִשְׁאַרְתָּם צָרַת בְּשִׁמְלֹתָם עַל שִׁכְמָם: וַיֹּאפּוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עִגְת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהִתְמַהֵמֶה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם".

ויותר מפורש בפרשת ראה: "לֹא תֹאכַל עֲלֵיו חֶמֶץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עֲלֵיו מִצּוֹת לָחֶם עֲנִי כִּי בְּחִפְזוֹן יֵצְאֶתָּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" (ט"ז ג). משמע שזהו גם הטעם לאכילת המצה [אע"פ שגם על זה נצטוו קודם היציאה], מכיוון שהמצה היא מאכל שנאפה בחפזון.³

עוד עשויה כלחם עני ולא שתהיה מצה עשירה, כמו שהזכירו רבותינו (פסחים לו.) ע"כ.

מבואר לשיטתו, כי באמת הם שני דברים נפרדים, שהמצה רומזת גם על הלחם שאכלו אבותינו בהיותם עבדים, וכן מפורש בהגדה של פסח 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים'. וגם רומזת היא לעניין היציאה בחיפזון.

[ובנוסף ההגדה שמביא הרמב"ם בהל' חמץ ומצה, כתב נוסח הכולל את שני העניינים יחד, וז"ל: 'מתחיל על כוס שני ואומר: 'בבהילו יצאנו ממצרים, הא לחמא עניא וכו'.

ויש להקשות כמה קושיות בזה.

א. מדוע בפרשת בא לא הוזכר כלל עניין העוני אלא רק עניין החיפזון, כמוכח בכל הפסוקים.

ב. גם אם נאמר שהמצה עניינה הוא כנגד החיפזון, עדיין יש להקשות מדוע כל ניהוגי החיפזון שנהגו בפסח מצרים כגון 'מתניכם חגורים ומקלכם בידכם' אינם נוהגים לדורות, ואילו המצה שבפשט הפסוקים

ודבר זה צריך ביאור, מהי השייכות בין הגדרת המצה כלחם עוני לעניין החפזון שביציאה.

וכתב הרמב"ן שם וז"ל: כי הזכיר במצה שתהיה לחם עני, להגיד כי צוה לזכור שיצאו בחפזון, והיא 'עוני' זכר כי היו במצרים כלחם צר ומים לחץ. והנה תרמוז לשני דברים. וכן אמרו: 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים'. או יאמר שתהיה

¹ שנצטוו עליהם ישראל עוד לפני שהיה חפזון בפועל.

² וכת' הרשב"ם דכל ענייני צורת האכילה של בשר עלי מצה ומרור הם מדרך החיפזון.

³ כמבואר בפסחים קט"ז: "לחם עוני" - עני כתיב, מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה, אף כאן נמי הוא מסיק ואשתו אופה.

נראה שהיא קשורה בעניין החיפזון, כן נוהגת לדורות, מה נשתנתה המצה משאר ניהוגי החיפזון?

ג. ובכלל יש לעיין מהי ההדגשה בחשיבות המהירות והחיפזון ביציאת מצרים, והרי נבואת ישעיה בתיאור הגאולה העתידה משמע שאדרבה החיפזון אין בו מעלה, ולכן פי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכוני פי הלך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל: (ישעיה נב), הרי משמע שבחיפזון אין מעלה.

והנה בגמ' (ברכות דף ט) מובאת מחלוקת ר"ע וראב"ע, עד מתי היא זמן אכילת הפסח, האם עד חצות או עד הבוקר. ומבואר שם ששורש מחלוקתם הוא בביאור הפסוק: "ואכלתם אותו בחפזון". ונחלקו האם חיפזון היינו חיפזון של המצרים - שהאיצו בבני ישראל למהר לשלחם מן הארץ, וזה החל בחצות הלילה. או שחיפזון היינו החפזון של ישראל - שמיהרו לצאת: "כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה", וזה החל בבוקר כשיצאו.

מבואר, כי חז"ל למדו שפירוש המילה "בחפזון" אינה רק תיאור של צורת היציאה, אלא גם של זמן היציאה. [ובאמת מצינו כעין זה ג"כ במה שכתוב "ויכל אלקים ביום השביעי", שאין הכוונה ביום השביעי, אלא קודם, וכן "אך ביום הראשון תשבתו שאור מבתיכם" שפירושו קודם לכן⁴ {ובפשטות נראה כי חז"ל הוציאו את הפס' מפשרו בגלל הכפילות בפס', שכבר נאמר 'וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים' וכו' היינו חיפזון}].

ונראה לבאר, כי באמת שני עניינים יש במצה.

הראשון היה בשעה שיצאו ממצרים ונעשו בני חורין, ששם היה מקום לטעות שכל עניינה של הגאולה היא להיעשות עם עצמאי שאינו משועבד לעם אחר, ולפי הבנה זו יכולים הם לעשות כחפץ לבם. אבל אם היו חושבים כך, הרי שהיו מאבדים את כל עניינה של יציאת מצרים, אך הקב"ה רצה להודיע לבנ"י שאינם בני חורין לעצמם, אלא הם עבדי ה', וכל עניינה של היציאה הוא: "שלח את עמי ויעבדוני" וכן מוכח בכמה מקומות במקרא, כגון: "בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעַם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (ג' יב). "שִׁלַּח אֶת עַמִּי וְיַעֲבֹדְנִי בְּמִדְבָּר" (ד' טז), "שִׁלַּח אֶת עַמִּי וְיַעֲבֹדְנִי" (ד' טז), ועוד כהנה וכהנה.

דבר זה התבטא, ע"י שהיציאה לא הייתה כרצונם בנחת ובמשובה, באופן שרק פסק השעבוד מעליהם, אלא היתה יציאה בעל כרחם ובכפייה ע"י המצרים, שזה מכון מאתו ית' להורות שהם חייבים לצאת, משום שיש להם עבדות אחרת.

ועל כן נצטוו לאכול את הפסח כשמתניהם חגורים, ובכל סדרי החיפזון, להורות שאין הם ברשות עצמם, אלא מחכים הם לרגע שיצטוו לצאת ולהיעשות בני חורין, וזוהי חירותם - שמקבלים את מצוות ה'. ועל זה רומזת המצה שנעשית בחיפזון, כיוון שלא היה להם זמן לאפות כרצונם אלא בבהלה, בזמן שעליהם לקיים את ציווי ה'⁵.

אמנם ישנו עוד עניין, והוא לזכור את המצב שהיה קודם הזמן של החפזון. ובשביל זה היה עליהם חובה לאכול את הפסח (והמצה שעמו) עד שעת החפזון. שבו יחפזו לצאת בעל כרחם ולהיות בני חורין. ופירוש הדבר שצריכים לאכול את הפסח עד שתתגלה מהות החירות של עמ"י, שהוא עבדות ה'. ובה יש לזכור מה היה מצבנו קודם היציאה - עבדים לפרעה, ומתוך כך עלינו להכיר טובה לה' וחובה עלינו להשתעבד לצור מושיענו בשעה שנצא, ונבחין בחילוק שבין השעבוד למצרים לעבדות ה', וזהו 'לחם עוני'.

ובזה יבואר מדוע דוקא המצה נשארה לדורות להורות על החפזון, ולא שאר סדרי החפזון, משום שרק המצה היא אותה המצה עצמה שאכלו בהיותם עבדים לפרעה כלחם עוני, ואותה נצטוינו לאכול גם אחר שיצאנו לחירות, כיוון שבזה מודגשת ההשתעבדות להקב"ה ביתר שאת, שברצונו אנו ממשיכים לאכול את אותה המצה, וזוהי חירותנו האמיתית.

אמנם, לעתיד לבא נאמר 'כי לא בחפזון תצאו', וזה משום שאז תהיה הגאולה שלמה וברורה כהגלות כבוד ה', ולא נצטרך לזכור ולהדגיש שאין אנו בני חורין של סתם, שעניינם רק שהם ברשות עצמם, אלא יהיה ברור לשם מה אנו נגאלים.

ושנוכה לזה בקרוב, אכ"ר.

5 וזהו מה שמצאנו בדברי חז"ל שנקראת המצה 'נהמא דמהימנותא' שהאמינו בה' והלכו אחריו שזוהו עניין החיפזון וכדכתב רש"י בשמות י"ב לט.

⁴ ובאמת חז"ל כבר עמדו על שני הפס' הללו, ע"י רש"י בראשית ב', וגמ' פסחים ד':

לְעִיּוֹנָא

הערות בפשטי המקראות בענייני יציאת מצרים

הרב פתחיה ברז'לי

א'

הנה, בתחילת דבר ה' והבטחתו לאברהם את הארץ, פונה הוא אליו ואומר לו: וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ: ואברהם שואל את הקב"ה: בְּמָה אֲדַע כִּי אֵיךְ שָׁנָה: וע"כ משיבו הקב"ה: וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תְּדַע כִּי גַר יִהְיֶה זְרָעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרַי כֵּן יֵצְאוּ בְּרַכְשׁ גָּדוֹל: וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אַבְרָהָם בְּשָׁלוֹם תִּקְבָּר בְּשִׂיבָה טוֹבָה: וְדוֹר רְבִיעִי יִשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא שָׁלֵם עוֹן הָאֲמֹרִי עַד הֵנָּה: (בראשית טו').

ויש להעיר כאן כמה הערות:

(א) מדוע כשהבטיח הקב"ה לאברהם שיתן לו זרע, לא ביקש אברהם אות ע"כ, ואילו על כשורת הארץ הקשה 'במה אדע'?

(ב) נראה מפשטות הכתוב, כי עניין העבדות והעינוי הינו חלק מתהליך ירושת הארץ¹, ודבר זה צריך ביאור מדוע?.

(ג) עד כמה שישנה גזירה על זרע אברהם שישועבדו למצרים, מהו נאמר 'דן אנוכי' על הגוי שישעבדו את ישראל, והרי זה מגזירת עליון²?

(ד) המתבונן בפשט הפסוק, נדמה כי מבחין הוא שעמ"י נצרכים להשאר במצרים עד מילוי סאתם של האמורי, וצריך זה צריך ביאור, שאם נשלם מה שצריכים ישראל להשתעבד למצרים, מדוע ימשיכו להשתעבד רק משום שהאמורי לא שלם עונם, ואם שלם עון האמורי למה יצאו ישראל ממצרים אם עוד לא הגיעה שעתם?.

(ה) עוד יש להתבונן האם היציאה ב'רכוש גדול' הוא חלק מה'דן אנוכי'.

ב'

מלבד זאת יש להעיר, שנראה בכמה מקומות כי היציאה ב'רכוש גדול' הוא חלק מתהליך יציאת מצרים?.

לדוגמא, בפרשת שמות (ג' כ-כב): "וַיִּשְׁלַחְתִּי אֶת יָדִי וְהִפֵּיתִי אֶת מִצְרַיִם כָּל־נֶפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אַעֲשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרַי כֵּן יִשְׁלַח אֶתְכֶם: וְנִתְּתִי אֶת חַן הָעַם הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וְהָיָה כִּי תִלְכּוּן לֹא תִלְכּוּן רִיקָם: וְשִׂאֵלָה אֲשֶׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ וּמִגֵּרַת בֵּיתָהּ כָּל־י כֶּסֶף וְכָל־י זָהָב וּשְׁמַלְתֹּת וְשִׁמְתָם עַל בְּנֵיכֶם וְעַל בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת מִצְרַיִם".

וכן בפר' בא בסדר היציאה (יב' לה-לו) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְּדָבָר מֹשֶׁה וַיִּשְׂאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כָּל־י כֶּסֶף וְכָל־י זָהָב וּשְׁמַלְתֹּת: וְהָיָה נִתְּנָה אֶת חַן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׂאֲלוּם וַיִּנְצְלוּם אֶת מִצְרַיִם:

בנוסף בספר תהילים כתוב (קה, לו): "וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב וְאֵין בְּשִׁבְטֵי כּוֹשֵׁל".

1 וכן דייק הרמב"ן.

2 ועי' רמב"ן שהאריך בביאור דבר זה.

נראה כי התשובה טמונה במשל בספר יחזקאל, המתאר את יציאת מצרים, וממשיל זאת לאדם שמצא תינוקת וגידלה וכת עמה ברית, ונתן לה את כל צרכיה, כדי שתנישא לו. ונביא כאן את מקצת הפרשה (טז, ו-יג): "וְאֶעְבֹּר עָלֶיךָ וְאָרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ וְאָמַר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי וְאָמַר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי: רַבָּה כְּצִמְח הַשָּׂדֶה נִתְתִּיךָ וְתַרְבִּי וְתִגְדְּלִי וְתַבְאִי בְּעַדֵי עַדְיִים שְׂדֵים נִכְנֹו וְשַׁעַרְךָ צִמַּח וְאֵת עָרֹם וְעָרְיָה: וְאֶעְבֹּר עָלֶיךָ וְאָרְאֶךָ וְהִנֵּה עִתָּה עֵת יָדִים וְאֶפְרֹשׁ כְּנָפַי עָלֶיךָ וְאֶכְסֶה עֲרוֹתֶיךָ וְאֶשְׁבַּע לְךָ וְאֶבְאֹא בְּכִרִית אֵתְךָ נְאֻם אֲדֹנָי יְיָ וְתִהְיִי לִי: וְאָרְחֶצְךָ בְּמִים וְאֶשְׁטֶף דְּמֶיךָ מֵעָלֶיךָ וְאֶסְכֶּה בְּשֶׁמֶן: וְאֶלְבִּישְׁךָ רִקְמָה וְאֶנְעֶלְךָ תַּחַשׁ וְאֶחְבֹּשְׁךָ בַּשֵּׁשׁ וְאֶכְסֶּה מְשִׁי: וְאֶעֱדֶךָ עַדֵי וְאֶתְנֶה צְמִידִים עַל יְדֶיךָ וְרִבִּיד עַל גְּרוֹנְךָ: וְאֶתֵּן גֶּזֶם עַל אַפְּךָ וְעִגְלִים עַל אֲזִנֶיךָ וְעֵטְרַת תְּפָאֶרֶת בְּרֹאשְׁךָ: וְתַעֲדִי זָהָב וְכֶסֶף וּמְלִבוּשֶׁיךָ שֵׁשׁ וּמְשִׁי וְרִקְמָה סֵלֶת וְדָבָשׁ וְשֶׁמֶן אֶכְלֶת וְתִיפִי בְּמָאֵד וְתִיפִי בְּמָאֵד וְתִצְלַחִי לְמְלוּכָה."

נראה לומר ע"פ פרשה זו, כי ה' הוציא את ישראל ממצרים דוקא באופן שהיו מעוטרים בכסף וזהב לרוב, כדי שהיציאה תהיה באופן שמכניסם כלה לחופתה, אשר מעטרים אותה בתכשיטים וקישוטים. ואכתי צ"ב.

ג

נאמר בתחילת פר' וארא: "וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם וְהִצְלַתִי אֶתְכֶם מֵעַבְדֹתֵם וְנִלְתִי אֶתְכֶם בְּזֵרוּעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים: וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעַם וְהִיִּיתִי לְכֶם לֵאלֹהִים". משמעות הכתובים היא, כי כחלק מלקיחת ישראל לעם, באה הוצאת עמ"י בזרוע נטויה ובשפטים גדולים, ויש להתבונן מדוע זה קשור?

ודבר זה נשנה בעוד כמה מקומות, כגון: "וְהוֹצֵאתִי אֶת צְבָאתִי אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁפְטִים גְּדֹלִים". (שמות ז' ד). וכן: "אוּ הִנֵּסָה אֱלֹהִים לְבוֹא לְקַחַת לּוֹ גּוֹי מִקְרִב גּוֹי בְּמִסַּת בְּאֵתָת וּבְמִוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבְזֵרוּעַ נְטוּיָה וּבְמִוֹרָאִים גְּדֹלִים כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לְכֶם ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ". (דברים ד' לד)

ד

בביאור עניינו של קרבן פסח כתוב בתורה כך: "וְהָיָה כִּי יֵאֱמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מַה הָעִבְדָּה הַזֹּאת לְכֶם: וְאָמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַה' אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֵת בְּתֵינוּ הִצִּיל". דבר זה צריך ביאור רב, שהנה כל המכות באו על מצרים מחמת שנשתעבדו בישראל, וביותר במכת בכורות כמ"ש בפר' שמות: "וְאָמַרְתָּ אֶל פְּרַעֲהַ פֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְּכָרֵי יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר אֵלֶיךָ שְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִמְאַן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אֲנִי הֹרֵג אֶת בְּנֶיךָ בְּכַרְךָ". הרי שבמכת בכורות נתפרש להדיא כי העונש הינו כנגד השיעבוד. וא"כ יש לתמוה וכי כ"כ צריך להודות להשי"ת ע"כ שלא נתן את המשחית לבוא אל בתינו? הלא המשחית בא להעניש את המצרים! ולכאור' המתבקש הוא שנביא קרבן על עצם היציאה והחירות מתחת סבלות מצרים, ובמקום זאת נצטוונו להודות שלא לקינו אנו, ולא זו בלבד, אלא כל העבודה נקראת 'פסח' על שם שפסח על בתי בני ישראל כנגפו את מצרים.

ה

"לֹא תֹאכַל עָלֶיךָ חֶמֶץ שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עָלֶיךָ מִצּוֹת לַחֵם עֲנִי כִּי בְּחַפְזוֹן יֵצְאֶת מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכָּר אֶת יוֹם יְצִאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ". (דברים טז ג). מבואר, שגדר המצה הינה 'לחם עוני', וביאורו חז"ל (פסחים קטז) שפירוש 'לחם עוני' הינו כעני שאופה לחמו במהירות, ולפי"ז יוצא כי הזכרון הנרצה מן המצה הוא, שכשם שאופים אותה במהירות כך צריך אתה לזכור כי יצאת במהירות ובחיפזון. והדבר צריך ביאור מה ענין זה לזה?³

³ עי' רמב"ן שפי' שהמצה רומזת לשני עניינים, גם ענין העוני שהיו במצרים וגם ענין החפזון של היציאה, וראה גם ספורנו, אמנם פשט המקרא מוכיח לכאור' כי הגדרת הלחם היא עוני ואילו הזכרון הינו כנגד החפזון.

עוד יש להעיר, שהנה משמע שעניין המצות הוא כנגד החיפזון ולכן ג"כ נאסר לאכול חמץ באיסור כרת, ולעומת זאת בגאולה לעתיד לבוא נאמר כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו, ומשמע כי החפזון הינו מגרעת, ודבר תימה הוא, כיצד מה שנחשב שם למגרעת נחשב כאן לחסד היותר גדול שכל עניין החג תלוי בו?

ו'

נאמר בפר' וארא, "ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את פחי ולמען ספר שמי בכל הארץ" (ט' טז), וכן בפר' בא מבואר כי המכות עניינם הוא פרסום גבורת השי"ת, וכמ"ש: "ולמען תספר באזני בנך וכן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי כם וידעתם כי אני ה'" ולכאור' נראה כי ענין פרסום גבורת השי"ת קשור בעניין מה שכתוב בתחילת פר' וארא בתכלית המכות: "והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצאתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בנרוע נטויה ובשפטים גדלים: ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים" דהיינו שאנחנו נדע זאת, וע"י כך נאמין בו ית' ונשים מבטחנו בו ונלך אחריו אל ארץ לא זרועה במדבר הגדול ולבטוח בו שיתן לנו ארץ ז' עממים חזקים וכמש"כ בסיום פתיחת פר' וארא: "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני ה'".

ז'

ואפבדה בפרעה ובכל חילו, מבואר שע"י מפלת הרע, שמו של הקב"ה מתגדל בעולם, וכן ביחזקאל בפרשה העוסקת בגוג ומגוג מבואר שע"י שהקב"ה מנצח את כוחות הרע שמו מתגדל ומתקדש וכמ"ש והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה': והנה, מוצאים אנו כי מצוות תפילין באה לזיכרון היד החזקה וכמ"ש: "והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוצאך ה' ממצרים". וכן: "והיה לאות על ידך ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים".

והרי כל עניין המצוות הינו ע"מ לחזק את הקשר בין ישראל לאביהם שבשמים, ולהוסיף קדושה על קדושתם, ויוצא שמצוות תפילין הינה אות וחזיון הקדושה ע"י מפלת הרע, האומנם?

ח'

מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש מ"ארמי אובד אבי" (פסחים קטז). יל"ע מהו עניין מתחיל בגנות, האם גודל השפלות הינו כדי להגדיל את השבח וההודאה [וכן נראה ביחזקאל טז', כשהקב"ה מוכיח את ישראל על בגידתם בו, פותח הוא את דבריו בגודל שפלות ישראל קודם שקרבם לעבודתו, בן אדם הודע את ירושלים את תועבתיה: ואמרתי פה אמר אדני אלהים לירושלים מלכותיך ומלדתיך מארץ הפנעני אביך האמרי ואמרתי: ומולדותיך ביום הולדתיך ביום הולדת אמתך לא כרת שרף ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת: לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה עליך ותשלכי אל פני השדה בגעל נפשך ביום הולדת אמתך:] או שמה יש בזה עוד תכלית.

כבסיס למדור זה שימשו הערות שכתב

הרב הגאון יצחק שלמה זילברמן זצ"ל

הודפסו בקובץ "פינת יקרת" - אגרות וכתבים